

Život bez otce promyšlení teorie socialistického feminismu

Barbara
Ehrenreich

Až do pozdních 70. let přijímala většina socialistických feministek jako „teorii“ takovýto popis světa: „Systém“, kterému jsme čelily, se skládal ze dvou systémů či struktur — kapitalismu a patriarchátu. Tyto dvě struktury byly stejně důležité (co na tom, že kapitalismus byl ve srovnání s patriarchátem v plenkách, nebo naopak, že patriarchát neměl firemní centrály). Kapitalismus a patriarchát si byly nápadně podobné a tisíce způsoby se navzájem posilovaly (a bylo úkolem socialistických feministek tyto způsoby popsat). Jak v roce 1979 napsala Zillah Eisenstein ve své antologii *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (Kapitalistický patriarchát a důvody pro socialistický feminismus) patriarchát a kapitalismus byly propojeny tak dokonale, že se staly „integrálním procesem: jednotlivé prvky jednoho systému jsou vynucovány systémem druhým“. Model kapitalismus

plus patriarchát popisoval téměř celý svět. A ten svět fungoval tak hladce a uspořádaně jako newtonovský vesmír.

Byla to krásná myšlenka. Dnes, jen o pár let později, si už málokdo troufne na tak rozsáhlé teoretické syntézy. Časem se z mnoha budovatelek teorie socialistického feminismu staly akademičky vykázané do respektovaných žurnálů, které se dřou do úmoru s empirickými výzkumy. Lidé už nehledají spojitosti všeho se vším — pohlaví s třídou, domácí práce s prací v továrně, rodiny se státem, rasy s genderem, sexuality se ziskem. I když byl „kapitalismus plus patriarchát“ příliš jednoduchou odpovědí, alespoň jsme se my, socialistické feministky 70. let, pokoušely odpovídat na složité otázky.

V praktické rovině to byla dobrá teorie, protože ospravedlňovala existenci socialistického feminismu. A neříkám to proto, abych trivializovala teorii jako sebezpotvrzující. V polovině sedmdesátých let byly socialistické feministky mezi dvěma mlýnskými kameny. Na jedné straně existoval kulturní, neboli separatistický feminismus směřující ke spiritualitě a uctívání Velké Bohyně a sociobiologické teorie o věčné mužské proradnosti. Pro tyhle „radikální“ feministky byly socialistické feministky jen mužatky, které naletěly levici, již radikálky vždycky popisovaly jako „mužskou levici“. Na straně druhé byla levice, která se přikláněla k marxismu-leninismu a usilovala o „nápravu“ všeho a všech. Ta považovala socialistické feministky za agentky maloburžoazie, které měly za úkol odvést pozornost žen od hlavního úkolu — třídního boje¹. Marxisté-leninisté a separatistické feministky byli extrémní v mnohem širším radikálním spektru, nicméně se podíleli na určování politické atmosféry, v níž bylo těžké neoznačit socialistický feminismus za oxymoron nebo za vlezradu.

Paradigma „kapitalismus plus patriarchát“ bylo důmyslnou obrannou pozicí. Jestliže se svět opravdu skládal ze dvou odlišných systémů, které na sebe navzájem nemohly být redukovány, nestačilo být jen socialistkou nebo jen feministkou. Jestliže patriarchát byl opravdu systém, a ne jen postoj (jako sexismus) nebo struktura nevědomí (podle Juliet Mitchell), ti, kteří se stavěli proti patriarchátu, nebojovali jen s větrnými mlýny: dělali něco vsutku reálného a „materiálního“. A také pokud se patriarchát a kapitalismus vzájemně posilovaly, nemělo smysl stavět se jen proti jednomu z nich. Jestliže systémem byl kapitalistický patriarchát, jedinou důslednou opoziční politikou byl zrcadlový obraz — socialistický feminismus.

Ne všechny socialistické feministky byly s paradigmatem „kapitalismus plus patriarchát“ úplně spokojené. Byl poněkud statický a strukturalistický. Deirdre English a já jsme v naší knize *For Her Own Good* (Pro její vlastní dobro) zastávaly názor, že patriarchát by měl zůstat tam, kde ho Marx naposledy viděl — v předindustriální Evropě —, a že moderní feministky by se měly vypořádat s úkolem popsat sex-gender systém (označený Gayle Rubin) v jeho historické specifčnosti. Navíc jsme nebyly přesvědčeny o vhodnosti termínů kapitalismus a patriarchát pro použití v teorii socialistického feminismu. Pokud taková teorie nepočítala se střety, nemohla počítat ani se změnou. Svět kapitalismu

a patriarchátu, které se donekonečna podporovaly a tvořily tak uzavřený systém, byl světem bez změny, světem bez subjektu. Socialistické feministky udělaly ještě jednu chybu, a to když předpokládaly, že „systém“, jakkoli je nazýván, se bude reprodukovat.

Žena jako dělník v domácnosti

Klíčovým bodem teorie socialistického feminismu, faktorem, který umísťoval ženy na marxistickou mapu, byla práce v domácnosti. Teoreticky tato práce zahrnovala všechno, co ženy dělaly doma. Od vaření a uklízení přes čtení pohádek na dobrou noc až po sex. Radikální feministky záhy přišly s názorem, že všechno úsilí žen slouží zájmům konkrétních mužů, ať už jde o vaření kávy v kanceláři hnutí nebo o leštění kávového stolku v domě na předměstí. Socialistické feministky tento postřeh o několik let později rozšířily — ženská domácí práce neslouží jen mužům, ale také kapitálu. Jak napsala Zillah Eisenstein: „Všechny procesy obsažené v domácí práci napomáhají fungování existující společnosti: (1) Ženy stabilizují patriarchální struktury (rodina, žena v domácnosti, matka atd.) naplňováním těchto rolí. (2) Ženy reprodukují nové dělníky jak pro placenou, tak pro neplacenou práci... (3) Ženy zároveň pracují námezdně, za nižší mzdu. (4) Ženy stabilizují ekonomiku skrze roli spotřebitelek. Jestliže druhou stranou výroby je spotřeba, pak druhou stranou kapitalismu je patriarchát.“²

Objevení důležitosti ženské domácí práce osvětlilo abstraktní spojení kapitalismu s patriarchátem. Za prvé dalo patriarchátu, který měl poněkud tajemný charakter (zahrnoval všechno od znásilnění po ledabylost v domácnosti), „materiální základnu“ v „mužské kontrole nad ženskou pracovní silou“. Za druhé odhalilo paralelu mezi „soukromou sférou“, kterou doposud pevně ovládal patriarchát, a „veřejnou sférou“, v níž měl hlavní slovo kapitál. Ve veřejné sféře byli muži zaměstnání produkcí, v soukromé sféře zaměstnávala ženy „reprodukce“ (nejen fyzická reprodukce, ale také reprodukce postojů a schopností vyžadovaných pro výkon různých typů práce). Za třetí ukazovalo, jak zásadní je patriarchát pro kapitalismus: většina kapitalistických institucí produkovala jenom věci, ale rodina, kvintesence patriarchální instituce, produkovala muže, kteří produkovali věci — díky práci žen.

Jestliže to, co ženy dělaly v domácnosti, bylo tak důležité pro reprodukci jak kapitalismu, tak patriarchátu, neměly s tím skoncovat? Nebo to sabotovat? Požadavek „mezd za práci v domácnosti“, který se vynořil v USA v roce 1974, poskytoval strategickou odpověď a nezamýšlenou karikaturu americké teorie socialistického feminismu. Americké socialistické feministky měly zato, že ženská práce je pro kapitalismus „nezbytná“. Italské feministky, které se k požadavku mezd za práci v domácnosti připojily, tvrdily se značnou výmluvností, že domácí práce vlastně vytváří nadhodnotu pro kapitalisty v tom smyslu, který se běžně užíval v souvislosti

s „produktivní“ prací ve veřejné sféře. Když už bylo řečeno, že ženská domácí práce reprodukuje pracovní sílu potřebnou pro kapitál, mohlo se pokračovat tvrzením, že je součástí výrobního procesu stejně tak jako těžba surovin a jejich příprava ke zpracování. Domov tak byl doplňkem továrny. Ve skutečnosti byl součástí velkolepé „sociální továrny“ (spolu se školami a dalšími místy sociální reprodukce), která udržovala skutečné továrny v chodu. Ženská domácí práce tak už nebyla nehmotným příspěvkem, ale potenciálně kvantifikovatelným výrobním faktorem s významným marxistickým statutem „produkcující nadhodnotu“. Jediný rozdíl mezi mužem pracujícím u Fiata nebo Forda a ženou pracující doma v kuchyni byl v tom, že žena nebyla placena — patriarchální nedopatření, které by napravily „mzdy za práci v domácnosti“.

Tento požadavek a teorie, která jej doprovázela, vyvolala rozruch mezi americkými a britskými socialistickými feministkami. Rozproudily se debaty o praktičnosti požadavku: kdo by platil mzdy za domácí práci? To by přece znamenalo obrovskou redistribuci bohatství. Objevily se také debaty na vysoce teoretické úrovni: je vědecky přesné hovořit o tom, že domácí práce produkuje nadhodnotu? (Debata, která podle mého názoru nevyprodukovala nic hodnotného.) Bohužel mnohem méně pozornosti se věnovalo bizarnímu, ale zcela logickému extrému, do kterého teorie mezd za práci v domácnosti vešla celou teorii socialistického feminismu. Všechno, co ženy dělaly doma, bylo službou kapitálu a jako takové pro kapitál nezbytné. Když matka dávala svým dětem pusy na dobrou noc, „reprodukovala pracovní sílu“. Když si bezdětná zaměstnaná žena čistila zuby, také reprodukovala pracovní sílu — v tomto případě svou vlastní, jak argumentovala jistá americká zastánkyně mezd za práci v domácnosti v jedné debatě, které jsem se účastnila. Byl to zuřivý zbožní fetišismus, jemuž nepomohla ani modifikace, že např. pusa na dobrou noc slouží spíše miniaturnímu patriarchátu v rodině než korporativnímu kapitálu, protože patriarchát byl pevně spjat s kapitálem.

Zastaralost modelu kapitalismus plus patriarchát

Díváme-li se dnes (v roce 1984) zpátky, vypadají hádky z roku 1975 poněkud úsměvně. Oni (muži, kapitalisté) potřebovali nás (ženy), abychom se věnovaly tradičně „ženským“ činnostem, a pokud bychom věřili teorii, patrně by udělali cokoli, aby nás v naší pozici udrželi. Ted to vypadá, že nás už nepotřebují — alespoň v tomto smyslu — a jestliže to nebylo očividné v roce 1975, je to evidentní dnes.

Bez ohledu na to, jak hodnotná může být práce domácí služby, čím dál tím méně mužů vydělá tolik, aby si někoho takového mohli dovolit. O důvodech, proč zmizel mužský „příjem rodiny“, a o následném přílivu žen do

zaměstnání byly napsány stovky statí. Důležité ale je, že zaměstnané ženy dělají mnohem méně domácí práce než ženy, které jsou na plný úvazek doma — 26 hodin týdně oproti 55 hodinám.³ Ostatní členové rodiny mohou vypomoci (ačkoli většina mně známých studií dokazuje jen malý nárůst podílu manžela), ale je neoddiskutovatelné, že množství domácí práce se výrazně snížilo. Přitom jistou část práce převzal komerční sektor, zejména restaurace a jídelny s rychlým občerstvením. Kdyby byla ženská práce pro udržení statu quo tak zásadní, jak se snažila dokázat teorie socialistického feminismu, kapitalismus by byl takovým omezením ženské práce vážně oslaben. Ale nikdo netvrdí, že by snížení americké produktivity měly na svědomí nevyžehlené košile a studené snídaně. Zrovna tak nikdo nenavrhl návrat k modelu mužského rodinného příjmu tak, aby se ženy mohly vrátit do domácnosti.

Jestliže kapitál nepotřebuje ženskou domácí práci tak, jak předpovídala teorie, potřebují ji alespoň jednotliví muži? Feministická teorie z poloviny 70. let vykreslovala muže, kteří nadšeně vyžadovali ženské služby a práci a požadovali po nás, abychom jim zajistily čisté prádlo, doma uvařené jídlo a potomky. Pokud jsme během posledních deseti let k něčemu dospěly, je to poznání, že muži oplývají neuvěřitelnou schopností přežít s jídlem z bufetu a najít citovou útěchu v krátkodobých vztazích. Jak říkají marxisté, existují pro to „materiální“ důvody. Za prvé díky veřejným prádelnám, mražené stravě a podobným vymoženostem je i pro chudého muže fyzicky možné žít sám a bez sluhů. Za druhé ačkoli vždycky existovaly alternativy k utrácení „rodinných příjmů“ výhradně za rodinu, během posledních dekád jsou čím dál četnější a lákavější. Ke klasickým pokušením, jako je pití, hráčská vášeň a „padlé ženy“, přibýly stereosoustavy, dobře zařízené garsoniéry, sportovní auta atd. Z těchto a dalších důvodů se američtí muži vzdali tradičních rolí manželů, živitelů rodiny a malých patriarchů, tak jak je popisovalo paradigma kapitalismus plus patriarchát.⁴

Všechna tato fakta, která jsme si uvědomili v posledních letech, podlomila víru ve vůli kapitálu podporovat „reprodukcí pracovní síly“. Kapitál stejně jako práce je mezinárodně mobilní, v důsledku čehož jsou americké korporace relativně nezávislé na dělnické třídě narozené a vychované v této nebo kterékoli zemi. Navíc kapitalisté už nemusejí být průmyslníci. Mohou stáhnout investice z výroby a investovat do nemovitostí, finančních spekulací nebo, pokud to vyhovuje jejich vkusu, do starožitností — a také to často dělají. Kapitalisté svojí politikou a svými praktikami staví nápadně na odív lhostejnost k „reprodukcí pracovní síly“, řečeno méně komodifikovaným jazykem, k chodu lidského života.

Tím nemá být řečeno, že se jednotlivé firmy nezajímají zevrubně o život nás coby konzumentů. Zajímají, zejména patříme-li mezi ty šťastlivce s vyšší úrovní příjmů. Není ale možné vidět za tímto zájmem čistě patriarchální nebo dokonce pronatalitní záměry. Kapitalisté přišli na to, že dvoupříjmové domácnosti nakupují víc než domácnosti složené z manžela a ženy v domácnosti a že společnost svobodných by nakupovala víc než společnost, ve které domácnost společně sdílí tři a více li-

dí. V časech nepokojů mezi dělníky prozíraví reprezentanti kapitalistické třídy občas projeví zájem o to, jak žijí obyčejní lidé, jak vychovávají své děti a podobně. Ale zájem nikdy netrval dlouho a připadá mi jasné, že majitelé továrny na součástky do jaderných hlavice (od níž jsem vzdálena jednu míli) se nezajímají o to, jestli jsou moje děti poslušné nebo svěhlavé, a že lidem, kteří nám vodu zamořují toxiny (vzdálení jednu míli na opačnou stranu), je celkem jedno, jestli vytírám podlahu.

Při zpětném pohledu mi připadá, že paradigma „kapitalismus plus patriarchát“ předpokládalo *benevolentní* systém. Abychom umístily skryté a soukromé zájmy žen na ekonomickou mapu, přijaly jsme představu, že reflektují nějakou větší, systémovou potřebu. A jelikož je snažení žen ve skutečnosti jen snahou pečovat a vychovávat, projektovaly jsme funkce péče a výchovy do velkých nadpersonálních struktur ovládajících náš přes-příliš funkční konstrukt světa. Kapitalismus, jemuž byla připsána vůle „reprodukovat“, se stal „patriarchálním kapitalismem“. Naše teorie popisovala svět pomocí metafor rodiny: kapitalisté byli „otcové“, dělníci „synové“ a všechny ženy byly manželky a dcery, které zprostředkovávaly vztahy mezi otci a syny⁵ a produkovaly další syny (a dcery), aby udržely celý systém v chodu. Dcery měly horší úděl, ale byly alespoň členy rodiny, která se — podobně jako skutečná rodina — snažila udržet v chodu, což je motivace, již lze stěžejně připsat mužům, kteří ovládají naše zdroje a práci.

Myslím si, že paradigma „kapitalismus plus patriarchát“ přespříliš personifikovalo (a zlidšťovalo) kapitalismus právě proto, že depersonifikovalo ženy. Paradigma dodávalo „systému“ nepřiměřenou benevolenci, protože neposkytovalo přiměřený prostor pro ženské motivy péče. Pokud byly všechny interakce při výchově dětí redukovány na „reprodukcí pracovní síly“ (a děti byly redukovány na jednotky budoucí pracovní síly), nezbývalo místo na lidské aspirace nebo odpor. Pokud bylo dáno, že „všechny procesy týkající se domácí práce napomáhají k udržení statu quo“, ženy, které prováděly tyto „procesy“, ztratily veškerou možnou autonomii a lidskou subjektivitu. A pokud jsou všechny akty kromě produkce označeny za „reprodukcí“ (pracovní síly nebo systému dominance), je možný pouze jeden způsob odporu. Sebevražda nebo úmyslná destrukce pracovní síly.

Záměrem paradigmatu „kapitalismus plus patriarchát“ paradoxně byla validizace feminismu a zapojení žen do marxistického politického kalkulu. Problém byl v tom, že jsme marxismus ponížily uctívaly. Socialistické feministky se snažily vysvětlit ženskou zkušenost — zkušenost každé ženy — jazykem zboží a směny, jako by to byl jediný „vědecký“ způsob. Možná jsme to měly celé obrátit. Místo abychom se ptaly: „Jak lze pomocí marxistických termínů popsat práci žen doma?“, měly jsme se zeptat: „Jak lze popsat to, co *muži* dělají *mimo* domov, pomocí feministických, ženských pojmů?“ Snaha zachytit veškerou ženskou zkušenost v pojmech trhu nebyla účinná a přidání patriarchátu jako další „struktury“ nepomáhalo.

Takže co dál? Je možné být socialistickou feministkou

bez teorie socialistického feminismu? Samozřejmě že ano. Všechny ty, které jsou jenom socialistky nebo jenom feministky, si bez rozpaků vystačí jen s polovinou teorie. Projekt socialistického feminismu byl širší a od-vážnější než projekty našich předchůdkyň. Takže pokud jsme šly tápavě, je to proto, že jsme se snažily o něco víc.

Ale potřebujeme lepší způsob porozumění světu, v němž žijeme. Váhám, zda říci novou „teorii“, protože to slovo implikuje představu nových struktur a zákonů mechaniky, které by je propojily. Jestliže to není „kapitalismus plus patriarchát“, možná se ptáte co tedy. A v tom to právě je: to „co“ je proměnlivé, mnohem proměnlivější, než jsme si kdy myslely. Statická modely „kapitalismus plus patriarchát“ popisuje svět, který je na ústupu. Svět relativní hojnosti a zdánlivé stability, kde kategorie jako „rodina“, „stát“ a „hospodářství“ byly pevným základem teorie. Dnes už lze máloco považovat za pevné a neměnné. „Rodina“, v teorii tak dlouho zvěčňovaná, vypadá spíš jako improvizace než jako instituce. Nová technologická revoluce, která je pokračováním revoluce, jež vyústila v industriální kapitalismus (a státní socialismus), proměňuje nejen produkci, ale i percepci. Celá průmyslová odvětví zastarala, všechny třídy jsou znovu definovány. V národním měřítku se zvětšuje propast mezi rasami, nevidaných rozměrů dosahují v mezinárodním měřítku rozdíly mezi Severem a Jihem. Ženy na celém světě jsou zbídačovány, stávají se z nich migrantky a běženkyně a nevyhnutelně také „levná pracovní síla“. „Všechno, co je pevné, se rozplývá ve vzduchu“ — pokud se to nevypaří okamžitě.

Přesto věřím tomu, že pokud existuje nějaká pozice, ze které lze porozumět světu a změnit jej, je to pozice socialistická a feministická. Socialistická, či spíše marxistická, protože díky marxismu lze nezkresleně porozumět změně, slepým hnacím silám kapitálu, dislokaci, inovaci a globálnímu přerozdělování. Feministická proto, že feminismus nabízí nejlepší vhled do situací běžného života, které se nejvíce vzpírají změně — pochopení propastí, které rozdělují lidi na základě genderu a které nás všechny oddělují od přírody a od toho nejlidštějšího v naší přirozenosti. V tom je naše intelektuální dědictví a mám zato, že jsme ještě nenahlédly jeho plnou sílu — ani naši.

Poznámky

¹Tady mám na mysli rozklad organizovaného socialistického feminismu různými marxleninskými a maoistickými skupinkami v letech 1975–1977. Tehdy sektářské skupinky šikanovaly a takřka napadly přes dvacet svazů socialistických feministek v zemi, které doslova vyčerpaly nekonečným handrkováním o „korektní linii“. Nikdy jsem neslyšela žádné přijatelné — ani nepřijímatelné — vysvětlení této odpornej části historie levicového feminismu, které by nastiňovalo důvody, proč se sekty rozhodly jít po organizacích socialistických feministek právě tehdy a proč na to doplatily i tak úspěšné organizace, jako byla Chicago Women's Liberation Union. Uvítám názory zasvěcených lidí na toto období.

²Nechci se odvolávat jen na Zillah Eisenstein, mohli by být citovány mnohé další, zvláště pokud bych se pokoušela podat přehled teorie socialistického feminismu včetně nuancí, což ovšem není účelem této statě. Eisenstein je citována jako jediná, protože její úvod a kapitola

v antologii *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* je typickou ukázkou a shrnutím teorie socialistického feminismu poloviny 70. let. Citovaná pasáž je na straně 29.

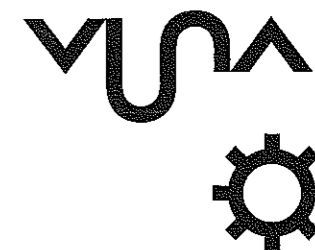
³Vanek, Joann: *Time Spent in Housework*. In: *Scientific American*, november 1974, s. 116.

⁴Jeden z ukazatelů proměny mužských hodnot a očekávání: Když mi bylo kolem dvaceti (začátkem 60. let), vyžadovalo kus odvahy, aby se žena vyhnula tradičnímu údělu ženy v domácnosti a matky. Dnes stále častěji slyším od mladých žen, že by chtěly mít rodinu nebo aspoň dítě, ale neočekávají, že by žily v natolik pevných a stabilních partnerských svazcích, aby mohly svoje přání uskutečnit.

⁵Tím, že kapitalisté platili dělníkům dost na to, aby mohli žít manželku, upláceli je vlastně patriarchálními výsadami a zajišťovali tak smír. To je ve zkratce argument Heidi Hartmann. Metaforu rodiny podrobně rozpracovala Bata Weinbaum v knize *The Curious Courtship of Women's Liberation and Socialism* (Podivné námluvy ženského hnutí za osvobození a socialismu) (South End Press 1980).

Z angličtiny přeložila Kateřina Lišková

Ehrenreich, Barbara: *Life Without Father: Reconsidering Socialist-Feminist Theory*. In: Tuana, Nancy — Tong, Rosemarie (eds.): *Feminism and Philosophy. Essential Readings in Theory, Reinterpretation, and Application*. Westview Press 1995.

VLNA súčasného umenia a kultúry

Cena 60 Sk ~ Predplátne (rok ~ 4 čísla) ~ 160 Sk

Kontakt ~ Spojová 8 ~ 974 00 ~ Banská Bystrica ~ Slovensko

www.vlna.sk ~ vlna@vlna.sk

